

Andersen kommenterer, men lader stå uforklaret, hvorfor den europæiske højrenationalisme i mindre grad end sin amerikanske modpart har skabt basis for en samlende anti-parlamentarisk bevægelse; eftersom det mest signifikante træk ved den europæiske højrebølge er at den betjener sig af og bekender sig til demokratiets organer.

Mats Fridlund afslutter nummerets tema med en mere generel artikel ”Helvetsmaskinerna – Terrorismens teknologi från giljotinen till videokameran”, hvori han fra et teknologihistorisk perspektiv betoner betydningen af terrorens midler for etableringen af dens mål. Artiklen er i høj grad modelleret som et opgør med Rapoporters kulturhistoriske og, ifølge Fridlund, essentialistiske tilgang. I stedet for som Rapoport at pointere de bagvedliggende motiver, de være sig politiske, nationalistiske eller religiøse som terrorens drivkraft, søger Fridlund at vise hvorledes terrorens våben fra de jødiske sikarieres knive til de irakiske henrettelsespeletoners hjemmevideer ikke alene interagerer med terrorens hensigter men virker direkte determinerende herfor. Opgøret virker desto mere overbevisende fordi det foretages på Rapoporters egne præmisser, i og med at det struktureres i henhold til dennes inddeling af terrorismens historie. Uanset om man er enig med Rapoport eller Fridlund, udgør artiklen et befriende bud på en nylæsning af terroren som fænomen, et bud som

åbner for helt nye perspektiver inden for dette til tider fastlåste og redundante forskningsfelt. Sammen med dette gør artiklens klare målsætning og overbevisende argumentation den da også til det bedste bidrag i nummeret, hvilket – den i øvrigt høje standard taget i betragtning – slet ikke siger så lidt.

Morten Brænder

Den indre religionskrig

John Pedersen: Tvivl og tolerance.

Et skrift om Pierre Bayle, Museum Tusulanums Forlag, 2006, 111 sider, 148 kr.

Det er ikke meget der er skrevet om Pierre Bayle herhjemme (1647-1706), og skal man tro John Pedersen er meget af det skrevne ikke særligt meget værd. Dette er sådan set grundtenoren i Pedersens lille ’skrift’ om Pierre Bayle, der vel frem for alt er kendt som forfatter til værket *Dictionnaire historique et critique* (Historisk og kritisk ordbog) fra 1696-97 – et værk der begyndte som et modskrift til eksisterende ordbogsartikler, men som med sine mange kommentarer og noter hurtigt udviklede sig til et selvstændigt værk. Ofte befandt meget af det virkelig kritiske stof sig i de mange tusinde noter og på dette punkt dannede Bayle tydeligvis skole for Diderot og d’Alemberts senere encyklopædi.

Bogens længste kapitel gennemgår udvalgte kapitler fra *Dictionnaire historique et critique*. Gennem analyser af artikler om David, Calvin, Luther, Erasmus, Nestorius, Eva, Muhammed og Manikæerne fokuserer Pedersen på Bayle som en tolerancens forkæmper i en tid der knager med religiøse stridigheder. Sigtet er her at fremstille Bayle som en vigtig komponent i udarbejdelsen af et andet begreb om tolerance end den katolsk dominerede og meget negative forestilling om tolerance som sentimental overbærenhed med kættere. I modsætning hertil beskrives Bayle som en fremsynet forfatter der understreger den personlige samvittighed som en uudryddelig komponent i det menneskelige sjæleliv.

På trods af det lille værks fine indføring i Bayle og hans turbulente samtid er bogen sine steder en alt for insisterende læseoplevelse. En del af den erklærede intention er at vise, at Bayle ikke blot kan indrulleres i generelle skabeloner som værende for eller imod gummibegrebet 'oplysning'. Desto mere irriterende er det, at Pedersen ustandseligt gentager, hvorledes Bayle 'med overlegen polemisk nerve og sikker stilsans [...] forbliver en pennens frontkæmper, der under dække og med talrige sidespring kæmper sin kamp mod fanatisme, intolerance og undertrykkelse.' (s. 34). Denne stilistiske heroisering af Bayle kan genfindes flere steder i bogen, og klæder ikke bogens andre forsøg på en nøgtern vurdering af

manden. På samme måde bliver den meget generelle pointering af samtidens religionskrige som kontekst for Bayles arbejder drevet så eftertrykkeligt i bund med så mange gentagelser, at man til sidst føler sig hensat til en uoplysende og trætkekær tekst. Det har næppe været forfatterens mening at trætte, men som letpåvirkelig læser falder disse gentagelser desværre i øjnene og skammer et aldeles sympatisk lille værk.

Frank Beck Lassen

Wittgenstein om tro og tvivl

Diana Rigtrup: Wittgenstein mellem tro og tvivl, Forlaget Anis, 200, 163 sider, 189 kr.

Efterhånden som Wittgensteins manuskripter og hans forskellige dagbøger og optegnelser er udkommet er det blevet klart, at det religiøse og religion optog ham intenst i flere perioder. Der er da også ved at opstå en ikke ringe mængde litteratur, der sætter sig for at bløtlægge Wittgensteins forhold til denne dimension. Også på dansk er der udkommet flere bidrag, bl.a. fra Glebe-Møller, der i øvrigt må regnes til en af de vigtigste inspiratorer for Diana Rigtrups bog.

Nu er Wittgensteins forhold til det religiøse ingenlunde entydigt endsigse endimensionalt, for han tematiserer det bl.a. sprogfilosofisk, kulturhistorisk og så eksistentielt. Og selv om